

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 07.09.2017
Yayın Kabul Tarihi: 04.12.2017

Türk Dünyasının Gök Kubbesinde Bir Yıldız: Anar

A Star In The Heart Of The Turkish World: Anar

Prof. Dr. Fatma ÖZKAN *

Öz:

Anar, XX. yüzyılın ikinci yarısı ile XXI. yüzyıl başlarında, hikâye, roman ve senaryo yazarlığı gibi pek çok alanda kalıcı eserler vermiş Azerbaycan Türk'ü bir sanat ve devlet adamıdır. O, Sovyetler Birliği döneminde yetişmiş olmasına rağmen, ideolojik tekrara dayalı kuşatmanın sanattaki sınırlarının dışına çıkarak eserlerinde bireyi ve onun içinde yaşadığı toplumdaki aksaklıkları, ümit ve sevinçleri samimi bir anlatımla işlemiştir. Anar, mensubu olduğu Türk kültür dairesi ile Rus ve Batı klasiklerini tedkikinden doğan birikimiyle sanatını orijinal bir terki-be ulaştırmıştır. Azerbaycan Cumhuriyetinde sanat, kültür ve siyaset alanlarında temsil makamlarında bulunmuş, üstün çalışmalarıyla devlet ve milletine hizmet etmiştir. O, devlet ve sanat adamlığıyla olduğu kadar bilge ve mütevazı kişiliğiyle de Türk devlet ve topluluklarında bir kanaat önderi olarak temayüz etmiştir. Bu makalemizde onun çağdaş medeniyetten beslenen dinamik ve yaşanan bir değerler bütünü ve olgu olarak milli dil, düşünce ve hayat tecrübesiyle inşa ettiği eserlerindeki zaman, mekân ve kahramanları panoramik bakış açısıyla değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Anar, hikâye, roman, Türk dünyası, Azerbaycan

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fozkan@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2700-7785>

Abstract:

Anar, the Azerbaijani Turk, is an art and state man, who produced many valuable works in various fields such as story, novel and script writing in the second half of the XXth century and at the beginning of the XXIst century. Despite being raised during the Soviet Union, by going beyond the boundaries of the siege based on ideological repetitions in art, he has looked at the individual and the disruptions, hopes and joys in the society in which he lived, with sincere expressions in his works. Anar has brought his art to the original composition with the accumulation he obtained from the investigation of the Turkish culture circle whose member he was, and the Russian and Western classics. He has been in representation positions in the fields of art, culture and politics in the Republic of Azerbaijan and has served the state and nation with his superior works. He has become a leader in the Turkish state and societies with his background relating policy and art as well as his wise and humble personality. In this article, the time, place, and heroes in his works built with the experience of national language, thought and life will be evaluated with a panoramic point of view in relation with dynamic and living values fed from contemporary civilization.

Key words: Anar, story, novel, Turkish world, Azerbaijan

Türk fikir ve sanat dünyasında kalıcı eserler veren öncü şahsiyetlerden biri olan Anar'ın yaşadığı XX. yüzyılın ikinci yarısı ile XXI. yüzyılın ilk çeyreği, mensubu olduğu Azerbaycan Cumhuriyeti bakımından sevinç, hüznün ve trajediler ile teknolojik, ekonomik ve siyasi gelişmelerin iç içe geçtiği toplum yapısında “*homo sovyetikus (soviyet insanı)*” modelinden bireyselliğe doğru yönelen sosyal değişimin hızlandığı ve pek çok toplumsal meselenin tetiklendiği ve çetin süreçlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1828 yılında Türkmençay anlaşmasıyla başlayan Rus Çarlığına tabiyet, 1917 yılındaki komünist ihtilal ile Sovyetler Birliği'nin kuruluşu, 1991 yılındaki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilanı ve akabinde Ermenistan ile yapılan savaşta ülke topraklarının neredeyse üçte birininin kaybedilmesi, bir milyona yakın göçmen bu sürecin siyasi tarih bakımından dönüm noktalarını teşkil eder (Özkan, 2007a:31-35).

Türk cumhuriyetlerinin 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmasından sonra Türkiye'deki fikir, edebiyat ve sanat camiası *Bahtiyar Vahapzade, Olcas Süleyman, Muhtar Şahanov* ve *Anar* gibi her biri müstakil değer olan şahsiyetlerle tanışma fırsatını elde etmiştir (Özkan, 2009:52). Bu ilim, fikir ve sanat adamlarından biri de Anar'dır. “Anar, sanatı ve yaşayışıyla gündelik hesap ve çıkarların peşinde koşmayan, taşıdığı değerlerin ahlakını yaşayan gururlu bir Oğuz Beyi tavrı sergilemiştir. Bu sanatçı tabiat ve ahlak ona şüphesiz han ve bey soyuna mensup olan anne ve babasından tevarüs etmiştir.

Anar, çalışmalarında Türkiye ve diğer Türk edebiyatlarının milli kaynaklarından beslendiği gibi, Rus ve Batı Edebiyatlarından da istifade ede; sanatını güzel ve

başarılı esle meydana geirmiştir. Yazar, yaşadığı veya gezip gördüğü coğrafyalardan etkilenmiş; devrin siyasi yönetimi ve yöneticileri ile ilgili zengin gözlemlerini eserlerine yansıtmıştır. O, Sovyetler Birliği döneminde, rejimin çizdiği belli kalıpların dışına çıkarak sanatıyla genç yaşta haklı bir şöhrete ulaşmıştır. Azerbaycan edebiyatının müstesna şahsiyetlerinden biri olan Anar aynı zamanda Türk dünyasının sanat ve edebiyat alanındaki parlak yıldızlarından (Anar, 2012:V).

Anar Rzayev, 14 Mart 1938 tarihinde Bakü’de dünyaya gelmiştir. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının şiir alanındaki çığır açmış iki seçkin ismi Nigar Refibeyli ile Resul Rıza’nın oğlu olan Anar, anne ve babası gibi şiir yerine, roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerde, eserler vermiştir. Onun yetişmesinde ve edebi kişiliğinin oluşmasında, ailesinin ve bu ailenin temasta olduğu sanat çevresinin önemli rolü vardır. “O, tabiri caizse şairlerin, ediplerin sevgisinden gıdasını alıp, onların ihtimamından, ilgisinden ve tecrübelerinden beslenmiştir. Annesi Nigâr Hanımla, babası Resul Bey, Azerbaycan’ın köklü ailelerinden gelmektedir. Anar’ın duruşunda, bakışında, simasında büyük dedelerinin yaşadıkları olağanüstü hayatların, verdikleri mücadelelerin izlerini görmek mümkündür. Anar’ın baba tarafından dedesi, Oğuzların Bayat boyuna bağlı Şahsevenlere mensup İbrahim Mehmethan Bey’dir. Mehmethan Bey, beş yıl süren eğitiminden sonra Gökçay’da tercümanlık yapmış, zor şartlarda ömür sürmesine rağmen, kızlarını okutmuş, hatta onların birkaç dil öğrenmelerine de imkan sağlamıştır. Ancak, Resul Bey, henüz beş yaşındayken babası hayatını kaybettiği için onu Mehmet Hüseyin Rzayev yetiştirmiştir (Anar, 2012:VI)”.

Resul Bey’in babası İbrahim Mehmedhan Bey, XIX. yüzyılın ortalarında Rus askerlerine karşı direndiği ve onlara karşı çıktığı için hapse atılıp orada öldürülmüştür. Anar, bu konu ile ilgili olarak, *Sizsiz* adlı eserinde şöyle demektedir: “Şahsevenler tayfasından olan ulu dedemiz Mahmethan, Çarlık idresi ile ters düşmüş, Ruslar tarafından takibata alınan ilk Azerbaycanlı hanlardan biriymiş. Bu konuda, Habibe Hanımın annesinden işittikleri şöyleydi: “Birgün Mehmethan’ın yanına komşu köyden bir ulak gelir. Hanın ayaklarına kapanır: ‘Kurban olayım han der, bize yardım et, köyümüze bir grup Rus askeri geldi. Onları yerleştirdik. Ekmeklerini, çaylarını verdik. Şimdi de tutturdular ki, bize kadın getirin, gelinlerinizi, kızlarınızı getirin. Bir tek ümidimiz sensin. Bizi bu reziliken ancak sen kurtarabilirsin.’ Mehmethan bir süre düşünür. Sonra ulağa, ‘git, onlara de ki, hemen getireceğiz’, der. Ulak, ümitsiz ve kırgın şekilde geri döner. Mehmethan, oğullarına ‘atlanın’ diye emreder. Yedi oğlu silahlanarak babalarının ardından gider. Bahsi geçen köye varırlar. Anlatılanlara göre, askerlerden biri bile kaçıp kurtulamaz. Hepsini kılıçtan geçirirler. Bu hadiseden sonra Rus generali, Mehmethan’ı bulup getirene büyük mükafat vaadeder. (Bundan yüz yıl sonra torununun oğlu Gaffar Mehmethanlı gibi Mehmethan da uzun yıllar asi bir kaçak olarak hükümet tarafından aranıyormuş.) Ancak bir türlü onu yakalayamamışlar. Günlerden birgün Mehmethan’ı Şamahılı Mahmut Ağa misafir olarak çağırır. Kim olduğu bilinmeyen biri satkınılık ederek bunu Ruslara haber verir. Evi kuşatıp Mehmethan’ı yakalarlar. Birkaç gün sonra ölüm haberi gelir. Onu hapishande ze-

hirleyip öldürmüşler. Bu hadiseden sonra oğullarının her biri, bir tarafa dağılır. Hanlık yıkılır (Anar, 2012, 356-357)”.
Cilt 6 Sayı 18 Kış 2017

Anar'ın anne tarafından dedesi 1918 yılında Gence'de ilk Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra Fethali Han Hoyski'nin kurduğu hükümetin ilk sağlık bakanı Hudadat Refibeyli'dir. Hudadat Refibeyli (1878-1920), Azerbaycan'ın ilk yüksek öğrenim görmüş cerrâhıdır. Tıp öğrenimini 1897-1902 yılları arasında Harkov'da görmüştür. Tahsilini tamamladığı 1903 yılından ömrünün sonuna kadar, yani on yedi yıl boyunca Gence'de doktor olarak görev yapmıştır. Hudadât Bey, Müsavat Partisi döneminde parti üyesi olmadığı hâlde, yerli halkın ısrarı üzerine dokuz ay kadar da, sabah saatlerinde doktorluk yapmak şartıyla valilik görevini üstlenmiştir. Anar'ın bu dedesi de, halkına hizmet ederken, onlara şifa dağıtırken, kahramanca mücadelelerin sonunda ne yazık ki hayata veda etmiştir. Müsavat Partisi döneminde kurulan Ermeni örgütü, Gence'de kurulan yerel hükümeti tanımak istemiyordu. Aynı zamanda Hudadât Beyin de hapse atılmasını talep etmişlerdi. Bir süre sonra yönetimi ele geçirdiklerinde onu önce Ermeni köylerinden birine hapsedmişler; sonra da 1920 yılında Nargin'de öldürmüşlerdi. Bu olaydan sonra da bu değerli ailenin üyeleri üzerindeki baskı ve takibat devam etmiştir. Ailenin fertleri canlarını kurtarmak için bir kısmı Rusya'nın ücra taraflarına, bir kısmı ise Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmışlardır. Türkiye'de yaşayan Refibeyliler, Arran, Saygın ve Eskeran soyadlarını almışlardır. Nigâr Refibeyli'nin ağabeyi Kamil Arran, Türkiye'de tıp tahsili görmüş, uzun yıllar boyunca doktorluk görevini yürütmüştür. Nigâr Hanım, ağabeyi Kamil ile ancak kırk yıl sonra 1968 yılında, Anar ise bu tarihten yedi yıl sonra 1975 yılında Türkiye'de görüşebilmiştir (Anar, 2012:218).

Anar'ın annesi şair Nigâr Hanım da hayatının sonuna kadar bu tür baskılara, iftiralara maruz kalmıştır. Bunlara örnek olarak, 18 Eylül 1930 yılında Güristan'da çıkan “Zaya Vastoka” adlı gazetede yayımlanan Ali Haydar Garayev'in yazdığı Nigâr Hanımın aleyhindeki makalesi gösterilebilir (Anar, 2012: 215). Anar, annesine atılan bu kuru iftiralara *Sizsiz* adlı eserinde detaylı şekilde cevap verdikten sonra: “Ama ne olursa olsun, bu kitapta ben o acı gerçeğin üzerinden sessiz kalarak geçemezdim. Tıpkı babamın bizzat kendisinin de sessiz kalmadığı gibi” der. Ayrıca, bu yıkıcı iftira kampanyalarından annesini koruyan en önemli gücün, babasının ona olan sevgisi olduğuna da şöyle işaret eder: “Ayrıca son yılların imihanlarında babamın muhabbeti, sadakati, vefası ve şüphesiz ki, sosyal konumu annemi birçok belâlardan korudu (Anar, 2012:222).

Resul Rıza ile Nigâr Hanım 1931 yılında tanışmışlar, Azerbaycanın bu iki ünlü şairinin yolları bu yılda kesişmiş, ölümlerine kadar da hiç ayrılmamışlardır. Bir süre film stüdyosunda birlikte çalışmışlar, 1934 yılında ise nişanlanmışlardır. Aynı yıl, Nigâr Hanım, Bubov Pedagoji Enstitüsü'nde öğrenim görmek üzere Moskova'ya gitmiştir. Birbirini çok seven iki şairin düğünleri, Nigâr Hanımın tahsilini ikmal etmesinden sonra 11 Şubat 1937 tarihinde olmuştur. Resul Bey, eşiyle tanışıp evlenmeleri, onun nasıl iftira ve linç kampanyalarına maruz kaldığını ve hatta nasıl kendisinin de bu kampanyalara imza attığını samimi bir şekilde dile getirir:

“1931 yılında şair Nigâr Refibeyli ile tanıştım. O zamanlar tenkitçiler, yanlışlıkla başkasının şiirini ona mal ederek, kendisine şiddetli ateş açmışlardı. Hem de tenkitle ve edebiyatla ilgili olmayan meslek sahipleri de bu durumu kızıştıırıyordu. Hakikat sonra ortaya çıktı. Genç şair metanetini koruyordu.

Bu tenkit makalelerinin birinin altında diğer yazarlarla beraber benim de imzam vardı; onun için de şimdi bu konuda yazmayı gerekli gördüm. Tuhaf görünse de, bu hadise bizi yakınlaştırdı. Nigâr’la benim edebiyata ve hayata bakışımızda pek çok ortak noktanın olduğu anlaşıldı. Bilmiyorum, ben onun üzerinde nasıl bir tesir uyandırdım, ancak o benim çok hoşuma gitti. Anlaşılan, onun da benimle ilgili intibaları kötü değilmiş ki, sonraları bizim yollarımız ayrılmadı... Akıllı, yiğit bir kadın olan bu şairle evlendiğim için bahtiyarım” (Anar, 2012: 221).

Yeni kurulan bu güzel aileye ilk katılan üye, Anar’dır. Anar’dan sonra ise kızkardeşleri Fidan ile Terane dünyaya gelir. Devlet Üniversitesi’nde Arapça eğitimi vermekle uğraşan Fidan Hanım, ayrıca Arapçadan, Rusçadan ve Türkiye Türkçesinden çeviriler yapmaktadır. Fidan Hanımın Aysel adlı bir kızı vardır. Küçük kızkardeşleri Terane ise, Pedagoji Üniversitesi’nde okutmanlık yapmaktadır. Terane Hanımın ise, Nigar ile Beyaz adlarında iki kızı bulunmaktadır.

Anar’ın gençliği, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin çalkantılı yıllarına rastlar. Bu bakımdan o, ilk siyasi hayal kırıklığını 1956 yılında Kızıl ordunun Macaristan’ın işgaliyle yaşar. Gençliğinin 1968 yılının Ağustos ayında Sovyet Birliği tanklarıyla, Varşova paktına üye beş ülkenin ordusunun Prag’a girmesiyle sona erdiğini ifade eder.

Yazar, senarist, film yapımcısı, yönetmen, akademisyen profesör, devlet ve siyaset adamı, iyi bir insan, iyi bir eş, sevgi dolu, merhametli bir baba vasfıyla da anılmaya layık biridir. O, kendisi gibi sanatla uğraşan Profesör Zemfira Seferova ile evlidir. Müzik alanında bilimsel çalışmalar yapan Zemfira Hanım, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi üyesi, “Emektar Bilim Adamı” ve “Emektar Sanat Adamı” ünvanlarının sahibidir. Akademinin Mimarlık ve Sanat Enstitüsünde Müzik Tarihi Bölümü başkanıdır. Zemfira Hanım ile 1961 yılında evlenen Anar’ın Tural adlı bir oğlu ile Günel adlı bir kızı vardır. Tural Rzayev, Arap dili ve edebiyatı alanında tahsil görmüş olup, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığında diplomat olarak çalışmaktadır. Kuveyt’te büyükelçilik görevini sürdüren Tural’ın, Resul ve Anar adlı iki oğlu bulunmaktadır.

Anar’ın kızı Günel Hanım, Bakü Devlet Üniversitesi Doğuşinaslık Bölümünden mezun olmuştur. Azerbaycan’da “El”, “Pencere” ve “Ölkem” adlı dergilerin kurucusu olan “Günel Hanım”, “Günel Anar Kızı”, imzasıyla pek çok eser vermiştir. Ayrıca, Günel Rızayeva’nın Deniz ve Seren adlarında iki kızı vardır.

Köklü bir ailenin mensubu olan Anar, kültür, sanat ve edebiyatın hayat tarzı haline getirildiği bir çevrede yetişmiş, 1945 yılında girdiği müzik okuldan 1955 yılında “gümüş madalya” alarak, mezun olmuştur. Hangi alanda eğitim göreceğine kendi hür iradesi ile karar veren Anar, tavsiye niteliğinde de olsa kendis-

ini yönlendirmeye çalışan babasının arzusunun hilafına Gorki Enstitüsünde değil, Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesinde yüksek öğrenimine başlamıştır. 1955 girdiği bu fakülteden 1960 yılında mezun olduktan iki yıl sonra, 1962-1964 yılları arasında Moskova’da iki yıllık “Yüksek Senaryo” okuluna devam etmiştir. Anar, 1961 yılında Devlet Radyo ve Televizyon Kurumunda editör olarak göreve başlamış; 1964’te “Yüksek Senaryo” okulundan mezun olunca yine bu kurumdaki görevine dönmüş ve bu göreve 1967 yılına kadar devam etmiştir. Anar, radyoda çalışırken “Akşam Görüşleri”, “Tercüme Saati”, “Sesler Müzesi” gibi programları hazırlamıştır. Anar, 1964’te Sabit Rahman, İsa Hüseyinov ile Yusuf Sametoğlu’nun referanslarıyla Yazarlar Birliği’ne üye seçilmiştir. Ayıca o, “Sinemacılar, Gazeteciler ve Tiyatrocular Birliği’nin de üyesidir. Anar, “Gobustan” adlı sanat dergisinin baş editörü görevini 1968’den itibaren yirmi yıl süresince yürütmüştür.

Anar, hayattaki tüm kazanımlarını kendilerine borçlu olduğu annesini ve babasını yüz gün arayla kaybetmiş; derin teessürünü Sızsız adlı eseri kaleme alarak ölümsüzleştirmiştir:

“*Sızsız*, Anar’ın kendisi gibi edip olan annesi Nigâr Refibeyli ile babası Resul Rıza hakkındaki hatıraların akıcı bir üslupla ve şiirli dille anlatıldığı anı-roman tarzındaki eseridir. Eserde, Resul Rıza ile Nigar Refibeyli’nin hatıraları, yazar oğulları Anar tarafından, onları yakından tanımanın verdiği özel imtiyazla, ancak daima sanatçı inceliği ve hassasiyetiyle, tarafsızlığı elden bırakmadan kaleme alınmıştır. Sızsız, Anar’ın yüz gün arayla arka arkaya kaybettiği babasına ve annesine duyduğu saygının, sevginin, vefanın ve evlatlık görevini yerine getirme bilincinin ürünüdür. Bu edipler ailesinin bir başka yazar üyesi olan Anar’ın babasının amcazadesi Enver Mehmethanlı’ya tahsis edilen “*Hayatım Ağrıyor*” başlıklı eser de, okuyucuya sunulan kitabın son kısmında yer almaktadır. Eserden Nigâr Hanım’ın, Resul Bey’in ve Enver Bey’in hatıralarının yanı sıra, Anar’ın yaptıklarıyla yaşadıklarını da öğrenmek mümkündür. Onun, evlat ve yazar olarak mücadeleleri, sevinçleri, hüznüleri ve kederleri de eserde yer almıştır. Annesini, babasını ve nihayet amcasını kaybettikten sonra onun çektiği acı ve hasreti de okuyucuya hissettirilmiştir. Nigâr Refibeyli ile Resul Rıza’nın seyahatlerden yol aldığı mektuplardan, ona ithaf edilen şiirlerden bu örnek ailenin her bir ferdinin birbirine besledikleri sevgiyi anlamak, ayrılıklardan kaynaklanan özlemleri hissetmek pek de zor değildir. Yine, aile bağlarının ne kadar güçlü olduğunu, sıkıntılı günlerde birbirlerine nasıl destek olup arka çıktıklarını öğrenebiliyoruz. Nigâr Refibeyli’yi sabırlı, tahammüllü, alçakgönüllü, kendisini ailesine adanmış fedâkar bir eş ve çocuklarına müşfik bir anne kimliği ile tanıyor; Resul Rıza’nın tezcantlı, öfkesi burnunda, ama gayretli, çalışkan, üretken ve dürüst bir insan olduğunu anlıyoruz. Eserde bu seçkin ailenin üyelerini tanımakla kalmıyor, yaşadıkları Sovyetler Birliği döneminin bütün karakteristik özelliklerini görüyor, devlet kurumlarının işleyişi hakkında da fikir sahibi oluyoruz (Özkan, 2007b:85). Mesela, Resul Rıza’nın Azerbaycan Ansiklopedisi Komisyonu başkanlığı esnasında zahmetlere nasıl kat-

landığını, nice kıskançlık oklarına hedef olduğunu, haksızlığa uğrayarak kendisine bu işten nasıl el çektirildiğini yine bu satırlardan öğreniyoruz (Anar, 2012:V-VII)”

Hayatta acılarla, hüznlerle, sevinç ve mutlulukların nasıl aynı anda insanı sarıp sarmaladığının sayısız örneklerini yine bu güzel eserde buluyoruz. Kitap değerlendirme toplantılarının birinde, eseri hakkında haksız ve acımasız eleştiri nutuklarını dinlediği sırada şair Resul Rıza'ya dede olduğunun müjdesinin verilmesi üzerine onun, oğlu Anar'a sarılarak sevinmesi, baba oğlun birbirlerini kutlamaları, hayatta sevinçlerle üzüntülerin iç içe yaşandığını göstermesi bakımından manidardır. Gerek *Sizsiz*'de, gerekse Enver Mehmedhanlı'ya hasredilen *Hayatım Ağrıyor*'da, yaşamış, acı çekmiş, sevinmiş, eser vermiş; gün gelmiş takdir görmüş, göklere çıkarılmış; gün gelmiş gözden düşmüş, ama her durumda hayatın binbir halini görüp geçirmiş gerçek insanların hikayelerini okuyoruz. İnsanları ve olayları ustaca tasvir ve tahlil eden güçlü kalem Anar'ı da bu eser vasıtasıyla yakından tanıma imkanı bulduk. Yazar, annesi Nigâr Refibeyli'yi, babası Resul Rıza'yı ve amcası Enver Mehmedhanlı'yı hatıraların ışığında anlatırken, kendi duygularını, düşüncelerini, dünyayla ve insanlarla ilgili değerlendirmelerini de başarılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Kısacası, eserde biz Anar'ı, onun yaşadıklarını, olaylar karşısında takındığı tavrı da tahlil etme fırsatını buluyoruz. *Sizsiz*, Nigâr Refibeyli ile onun vefalı eşi Resul Rıza'nın ölümünün ardından yaşananları esas alan, ancak zamanda ileri ve geri gidişlerle bütün bir devri onların hayatları çerçevesinde anlatan değerli bir eserdir.¹

Anar'ın ilk hikâyelerinden biri olan *Taksi ve Vakit*'te yirmili yaşlardaki kahraman, sevmek ve mesut olma konusunda birbiriyle çelişen duygu ve düşüncelerin girdabındadır. Kız arkadaşı ayrılarak başka bir şehre gidecektir ve istasyona kadar değil, sadece sokağa, taksi durağına kadar onun geçirmesine izin vermiştir. Tereddüt içindedir. Ona göre mutluluk ufuk gibidir, görünür ulaşılmaz; yakınlaştıkça uzaklaşır. Taksi beklemekte dirler ve beş on dakika içinde bir daha görüşüp görüşemeyeceğini dahi bilmediği kız akadaşına, bir türlü aşkını söyleyip söyleme konusunda karar verememiştir; nihayet o da, duran bir damalı yeşil ticari arabaya binip gitmiştir. Anar, mutluluğu, aşkı, ömrü ve insan ilişkilerini biri somut, diğeri soyut iki zıt varlıkla, hızla akıp giden taksi ve zaman ile sembolleşmiştir. Esasen, *Taksi ve Vakit* adlı hikâyede çok karmaşık, merak uyandıracak çapraşıklıkta olay ve hatta aksiyon yok gibidir. Bütün olay, hikâyedeki kahramanın zihninde ve gönlündedir. Yazar, hikâyeye kurgusundaki geri dönüşlerle olayları ana kahramanın zihninde yaşatır ve onun bunalımlı ruh dünyasını başarılı şekilde ortaya koyar. Bu hikâyede okuyucuyu sürükleyen esas unsur, olay örgüsünden ziyade kahramanın iç hesaplaşmalarıdır.

¹ Anar'ın *Sizsiz* ve *Hayatım Ağrıyor* adlı iki eserini Türkiye Türkçesine aktararak, ilk defa yayına hazırladık. Üç kısımdan oluşan bu kitabın ilk iki bölümü *Sizsiz*'de, son kısım ise babasının amcazadesi Enver Mehmedhanlı'yı anlatan *Hayatım Ağrıyor* adlı esere ayrılmıştır. Anar, (2012), *Sizsiz*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Fatma Özkan), Ankara, Türksoy Yayınları, 382 s.).

“Söylesem mi? Cevap önceden belliydi. İki, belki üç, belki hatta beş mutlu dakikayı onun hayretten lâl olacağına, donup kalacağına ayırıyorum. Ya altıncı dakika? Öfke mi? Alay mı? İlgisizlik mi? Belki yumuşak bir tenbih, belki ağır bir tahkir? Fakat ne olursa olsun mutlaka red cevabı. Beni üzecek, kıracak, kederlendirecek bir cevap. Ama bütün bunlar beni korkutmuyordu. En dehşetlisi şuydu: Bu red cevabı beni bir ay, beş ay, en fazla bir yıl, iki yıl, bilemediniz bir ömür boyu incitecekti (Anar, 2005:105).”

Adını bilmediğimiz hikâyenin kahramanı, yemek davetiyle arkadaşı Şemsi'nin evine gitmiştir ve yıllar önceki aşkını onun kızı Nergis ile özdeşleştirmiştir. Aslında onun âşık olduğu Nergis değildir. Hastalıklı bir tavır ve tutkunlukla Nergis'in şahsında temsil edilen kahramanın gençliğe duyduğu özlem, parmaklarının arasından kayıp giden zaman ve kaçırıldığı aşk ve mutluluk fırsatıdır. Olaylar yemektan sonra nişanlısı Asaf'ın doğum günü partisine gidecek olan Nergis'in hikâye kahramanı tarafından taksiyle götürülmesiyle gelişir. Nergis, gittiği doğum günü partisine onu da davet eder. Ancak çocuğu yaşındaki gençlerin toplantısına katılmayı kendine yakıştıramaz, kibarca geri çevirir. Aradan kısa bir süre geçince kahraman, Nergis'i genç arkadaşları arasında görme arzusuna yenik düşer ve o evin kapısına kadar gider. Arkadaşlarının arasında eğlenen, milli Azerbaycan havalarının eşliğinde geleneksel dans figürlerini sergileyen Nergis'i gördükten sonra, o gençler arasında ne kadar garip duruma düşeceği gibi acımasız bir gerçeği anlar ve kapıyı yanlışlıkla çaldığını söyleyip özür diledikten sonra oradan ayrılır. İç hesaplaşmalar, sorgulamalar ve zamanda daha çok geriye ve zaman zaman da ileriye dönük yolculuklarla anlatıma derinlik katılan bu hikâyede yazar, muhteşem bir üslup sergilemiştir. Anar'ın bütün eserlerinde, zengin bir kültür ve bilinçle, ustaca işlenmiş bir dil ve üslup dikkati çeker. Bunda, şüphesiz halk irfanından beslenen son iki yüz yıla yakın zamandan bu yana yazı dili olarak gelişim gösteren Azerbaycan Türkçesinin payı büyüktür. Anar çok velut bir yazardır. Pek çok hikaye, roman, piyes, deneme ve senaryo kaleme almıştır. Anar, bizatihi on iki filmin senaryosunu yazmış, kendi eserlerinden dördü de sinemaya uyarlanmıştır. Ayrıca Dede Korkut başta olmak üzere oniki belgeselin de yönetmenliğini yapmıştır. O, “Noçnie mıslı(Gece düşünceleri)” ile” “Pravo Na Jizn(Yaşama Hakkı)” gibi bazı eserlerini Rusça yazmış, bazı eserlerini de kendisi Rusçaya çevirmiştir. Ancak o, edebi eserlerinde anadili Azerbaycan Türkçesini tercih etmiş; sanatında şöhretini Türkçe yazdığı eserlerle elde etmiştir.

“Eserlerinde gözlemlenen zengin muhteva ve geniş kültüründe ailesinin olduğu kadar filoloji ve sinema alanlarında gördüğü öğrenimin de payı vardır. Kahramanlarının televizyon ve sinema dünyasından veyahut da matbuat aleminden oluşu, yazarın da içerisinde yer aldığı çevrelere dair gerçek izlenimlerin aktarılmasında ve başarılı karakter ve tiplerin ortaya çıkmasında etkili olsa gerektir. *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* adlı romandaki kahramanlardan Nimet, Dadaş, Zaur ve Tahmine neşriyatta görev yapan kimselerdir. Tahmine'nin televizyonda çalışmaya başlamasıyla, televizyon ve sinema dünyasından tiplerle tanışırız. *Dante'nin Jübilesi* adlı hikâyedeki kahramanların bir kısmı aktörler ve tiyatro yönetmenleridir.

Yazarın yakından tanıdığı bu çevrelerle ilgili gözlemleri gerçeğe yakın ve inandırıcıdır (Anar, 2005: 8).

“Anar’ın eserlerinin bir kısmında olay örgüsü çok karmaşık ve olağan dışı değildir. Onun yarattığı tipler ve karakterler, öylesine sıradan ve gerçek hayatta karşılaşılabilecek türden sade insanlardır. Ancak eserlerindeki anlatım tarzı, dili kullanışı, ruhî tahlillerde yakaladığı derinlik ve tasvirlerdeki üstün başarısı, onun eserlerini olağanüstü güzelliklere taşıyor. Ancak bazı eserlerinde sıra dışı olaylara da yer verilmiştir. Bunun örneklerine *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* adlı romanda rastlamaktayız. Söz konusu romanın sonunda ölümünden uzun bir süre sonra Nimet’in Tahmine’yi sokakta gördüğünü söylemesi, Zaur’un beş katlı binanın altıncı katına çıkmış olması gibi hususlar, beş duyuyla kavranıp, gerçekliğini aklın doğrulayacağı türden olaylar değildir. Aynı şekilde *Korku*, *Kırmızı Limuzin* ve *İlgi Bağı* adlı hikâyelerinde de sürrealizmin etkisi görülmektedir. Bu eserleri aynı çerçevede değerlendirmek mümkündür. Söz konusu hikâyelerdeki yaklaşımın temel esprisi, dünyanın ve kâinatın sırlarının sınırlı akılla kavranamayacağı, olup biten her şeyin sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanamayacağı şeklinde ortaya konulmuştur. Yazar, “...eğer bütün anlaşılmaz, açıklanmaz ve akla sığmaz kavramlara akılcı sebepler uydurup yamayacaksak, her şeyi kıt zekâmızın kısa arşınıyla ölçmeye kalkarsak, o zaman kimseyle ilgi kurmamız mümkün değildir (Anar, *Dante’nin Jübilesi*, *İlgi Bağı*, 133-134)” der.

Anar, dili kullanmada çok başarılıdır. Kelimeleri kuyumcu titizliğiyle seçer. Hayatın içinden çıkmış izlenimi uyandıran canlı karakterleriyle, insan ve mekan tasvirlerindeki ustalığıyla sıradan olayları olağanüstü güzellikte vermesini bilir.

“Sokağın köşesinde duruyorduk. Sıcaktı.

O, araba bekliyordu.

Beni dışardan gömleğim rahatsız ediyordu, içerden de yüreğim.

Arabalar birer birer geçiyordu. Evin yanından her araba kıvrılışında ikimiz de dikkatle bakıyorduk. Yan tarafı, dama nakışlı; ön camı, yeşil ışıklı taksiyi bekliyorduk (Anar, 2005: 105).

“Yazarın pek çok eserinde felsefi bakış açısı, hayata, ölüme, kadere ve mutluluğa dair yorumlar vardır. *Geçen Yılın Son Gecesi* adlı hikâyesinde eşini yitirmiş dört çocuklu bir annenin, yılbaşı gecesindeki yalnızlığı anlatılır. Önce, bütün çocukları, evli kızı, torunu ve damadıyla bir yılbaşı gecesini geçireceğini düşünen Hamide Hanım gecenin ilerleyen saatlerinde bu defa da yalnız kalır. Aradan yıllar geçtikten sonra ilk defa eşinin sesinin kayıtlı olduğu bandı dinlemeye karar verir. Eşinin sesini kaydettiği bandı dinledikten sonra, yalnızlık problemini çözmüş ve rahatlamış bir hâlde torunuyla huzurlu bir uykuya dalar. Eşi Muzaffer, bantta kayıtlı olan mâni-dar sözleriyle, yıllar sonra eşini düşüttüğü yalnızlık duygusundan kurtarır. Dünyada hiç bir şeyin sona ermediğini, yarım bırakılan hiç bir işin bulunmadığını söyleyen Muzaffer, gün gelip de çocukların büyüüp birer birer yuvadan kanatlanıp uçacaklarını, bunun için onları vefasızlıkla suçlamaması gerektiğini, çünkü çocuklarına

verdikleri genlerle onlarda yaşamaya devam edeceklerini söyler. Esasen kahramanı Gazanfer'in ağzından yazar, hayat felsefesini ve geçimlerini namusuyla sağlayan bu ailenin nezdinde ahlâk anlayışını ortaya koyarken, ahkâm kesmeden pekâlâ da felsefe yapmaktadır (Anar, 2005:10). “Şunu bil ki, nereye giderlerse gitsinler, hangi aileye, hangi muhite girerlerse girsinler, senden ve benden bir şeyler taşıyacaklar; tıpkı bizim anne ve babalarımızın özelliklerini taşıdığımız gibi. Şimdi diyeceksin ki Gazanfer filozofluk ediyor.. Ama, bak, vallahi böyle düşünüyorum. İnsanoğlu nesilden nesle geçerken, birbirlerine bir şeyler verirler. Bir işe birisi başlıyor ama, bitiremiyor. Ancak o iş asla yarım kalmıyor, bir sonraki nesle kalıyor, o işi sonra gelenler tamamlıyorlar. Dünyada hiç bir şey kaybolmuyor, hiç kimse ölmüyor. İyi de kötü de nesilden nesle geçerek devam ediyor. Biz, Hamide, bana göre güzel yaşadık, kendi emeğimizle ekmeğimizi kazandık. bırak, bizim hayatımızda yaşanmış iyi şeyleri, çocuklarımız kendi taze hayatlarına, taze nesillere götürsünler. İşte hayat da budur esasen(Anar, 1988:24).”

“Anar'ın eserlerinde rüyaların önemli bir yeri vardır. *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* adlı romanı garip bir rüyayla başlar. Romanın sonunu da bir başka rüya belirler. Bir tartışma sonunda Tahmine'nin evinden ayrılan Zaur, arkadaşının evinde bir rüya görür. Bu rüya ile daha evvel Tahmine'nin ömrünün kısa süreceğinin baktırdığı falda çıktığını söylemesi, romanın sonunda yasak aşkın kadın kahramanının öleceğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Yine *Kırmızı Limuzin* ve *İlgi Bağı* hikâyelerinde de rüya olay örgüsünde, belirleyici öge olarak yer alır.

Anar'ın eserlerinde zaman kavramı, üzerinde yorum yapılan, farklı değerlendirilen ve farklı algılanan bir süreçtir. Annesi Nigâr ile babası Resûl'e “Sizsiz kalıp sizi yazdığım bu yazıyı, sizin solmaz, sönmez, hafızamızdan silinmeyecek hatıranıza armağan ediyorum” sözleriyle ithaf ettiği kitabında, zaman kavramını değerlendiren yazara göre şu an diye bir şey yoktur. İnsan hayatında iki zaman diliminden bahsedilebilir: Geçmiş ve gelecek. Zamanı tıpkı şair babası gibi yorumlayan yazar için doğarken atılan ilk çılgılık, gelecek günlerin vehmi; ölüm ise, son sükût ve ömrün yorgunluğuna merhem olan sessiz ve serin bir gölgedir. Zaman konusunda,

“Belki de varlığın açıklanamaz zaman akışında, şimdi yoktur. Yalnız geçmiş ve gelecek var; olanlar artık olmuştur, olacaklar henüz olacaktır. Arkada kalanla gelecek olanın karşılaştığı yer, kesiştikleri nokta ise mevcut değil.” diyen yazar, zamanı Eski Yunan (Heraklit)filozofunun, “Bir ırmakta iki defa yıkanılmaz” sözüyle açıklarken, ondan bir adım daha ileri giderek şu yorumu getirir:

“Ancak bir ırmakta bir defa da yıkanmak imkânsızdır. Senin yıkandığın zaman zarfında bu ırmak artık o ırmak değil; senin suya girdiğin andaki sular akıp gitmiş, onun akışı bir an, bir saniye bile durdurulamaz.”

“Zamanın şimdisi yoktur, geçmişi ve geleceği var. Yazdığım bu satırlardan bir cümlesini, bir kelimesini bile şimdi yazmıyorum, yazmadım. Yazacağım zamana kadar bu cümleler henüz yoktu, ileride, gelecekte var olacaklar; yazıp bitirdiğim her cümle, bitirdiğim her söz ise, artık geride kalmıştır. Bakın, şimdi yazdığım

cümlelerin her harfini kâğıda geçirirken, o sözler hızla giden trenin pencerelerinden görünen telgraf direkleri gibi düşüp geride kalıyor ve yalnızca cümleyi tamamlayacak nokta henüz ileride, gelecek zamandadır, onu da şimdi koyuyorum.”

“Zaman her yaranın ilâcıdır. Vakit her gece yarısı on iki darbeyle günleri kurşunladıkça benim kalp ağrımı dindirecek, hasretimi azaltacaktı(Anar, 2005:108)”.

Anar, eserleriyle Azerbaycan edebiyatında haklı bir yer edinmiştir. O, sanatını politikaya alet etmeden, yaşadığı döneme, Azerbaycan Türklüğünün 1960’tan sonraki sosyal hayatına ayna tutmuş usta bir yazardır. Hikaye, roman ve senaryo yazarı olarak ülkesinde kalıcı bir çığır açmış; aynı zamanda ve pek çok dile çevrilen eserleriyle dış dünyada ülkesinin sanat elçisi olmuştur. Anar’ın eserlerinin değerlendirildiği ve yetmişdokuzuncu yaşını idrak eden yazaramıza uzun ömürler dileriz.

Kaynakça:

ANAR, (1988), *Seçilmiş Eserleri, cilt: 1*, Bakı.

-----, (2005), Anar, Anar’dan Seçme Öyküler, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Fatma Özkan), Ankara: Kül-Sanat Yayınları.

-----, (2012), *Sizsiz*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Fatma Özkan), Ankara: Türksoy Yayınları

ÖZKAN, İsa, (2007a), *Bengü İzler, Türk Dünyası Araştırmaları*, Ankara: Pegem A Yayıncılık,

-----, (2009) “Sevgi ve Samimiyet Abidesi Bir Şair: Bahtiyar Vahapzade”, *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 263, Temmuz 2009, s. 52-56.

-----, (2007b), “Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Kültür Alanındaki Değişmeler”, *Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Ankara: Ankara Ticaret Odası-Türkocağı Yayınları, s. 80-128.

